

ОПОДАТКУВАННЯ НЕРУХОМОГО МАЙНА В НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ НАПЕРЕДОДНІ ТА В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті проаналізовано історичний досвід оподаткування державним податком з нерухомого майна в українських губерніях на початку ХХ століття. Доведено, що посилення податкового тиску на населення мало негативні економічні та соціальні наслідки.

Ключові слова: оподаткування, нерухоме майно, державний податок з нерухомого майна, Російська імперія, українські губернії, Перша світова війна.

В сучасній Україні оподаткування нерухомості громадян податком на нерухоме майно фактично розпочалося з 2014 року, проте вже встигло «удосконалитися» численними змінами та доповненнями. Тому вивчення історії оподаткування нерухомого майна є актуальним та сприяє аналізу основних закономірностей і тенденцій цього процесу, що дає змогу уникати повторення помилок минулого. Це важливо зараз, коли відбувається поглиблення економічної кризи в нашій країні, викликане військовими подіями, а потреба податкової реформи стає очевидною. Адже будь-які пріоритети розвитку держави неможливо визначати без вивчення історичного досвіду в тій чи іншій галузі, особливо ж у сфері оподаткування.

Проблеми історії оподаткування нерухомого майна в Російській імперії в останнє десятиріччя її існування майже не досліджувалися. Виняток становлять окремі праці дореволюційних науковців, сучасників досліджуваної епохи, – М. Алексеєнка, В. Лебедева, Г. Содовського, В. Твердохлебова та ін. В історико-економічних дослідженнях, присвячених історії податкової політики, ця проблематика переважно згадується лише побіжно у розробках К. Правілової, І. Петухова, В. Пушкарьової, В. Захарова та ін.

На території Наддніпрянської України, яка входила до складу Російської імперії у ХІХ – на початку ХХ століття, нерухоме майно оподатковувалося трьома різнорівневими податками і зборами, зокрема міським оціночним збором, земським збором та державним податком. Такий підхід імперської влади до нерухомого майна як об'єкта оподаткування свідчив про його універсальність, стабільність, зручність та ефективність у фіскальному плані.

Історія оподаткування нерухомого майна розпочиналася з міських оціночних зборів у окремих великих містах імперії ще на початку ХІХ століття. У тому числі й в українських містах, зокрема м. Одесі (1824 р.), м. Києві (1831 р.), м. Херсоні (1833 р.) та м. Харкові (1835 р.). Міським мешканцям, починаючи з другої половини 1863 р., замість подушного, було встановлено державний податок з нерухомості, яка знаходилася виключно в містах, посадах і містечках. Розкладка цього податку в межах імперії за 1863 – 1897 рр. мала постійну тенденцію до зростання (Див. табл.)¹.

Питома вага надходжень від українських губерній до загальної суми розкладки державного податку з нерухомого майна залишалася відносно стабільною протягом 1866 – 1897 рр. та в середньому мала такі показники: Херсонська – 5,7%; Київська – 3,7%; Харківська – 2,5%; Волинська – 2,0%; Полтавська – 1,6%; Таврійська – 1,4%; Чернігівська – 1,3% та Подільська – 1,0%. Лише в Катеринославській губернії відбулося суттєве скорочення надходжень від цього податку майже втричі, з 3,6% до 1%, починаючи з 1888 року.

Подальше вдосконалення системи оподаткування нерухомості в Наддніпрянській Україні пов'язане із Законом від 6 червня 1910 р. (вступив у дію 1 січня 1912 р.) «Про державний податок з нерухомого майна в містах, посадах і містечках, за винятком посадів губерній Царства Польського»² (далі – Закон 1910 р.), який суттєво реформував державний податок на нерухоме

майно шляхом переведення способу його нарахування з розкладкового на окладний. При цьому Міністерство фінансів наголошувало на тому, що новий податок не особистий, а реальний, тобто, за ним враховуються не розміри доходів власника, а гіпотетична прибуткова здатність майна. Таким чином, сплачувати зазначений податок необхідно було навіть за умови відсутності доходів від будинку, коли він використовувався лише його власником. Реформа податку на нерухомість 1910 р. стала не очікувано результативною для держави. Передбачалося, що в результаті змін збір податку збільшиться з 20 до 24 млн. руб., але, фактично, у 1912 р. було зібрано 33,7 млн. руб., що склало 1,1% доходів державного бюджету³.

Державним податком оподатковувалися: житлові будинки, фабрики, заводи, інші будівлі різних типів, а також розміщені в межах заселеної площі міських поселень незабудовані земельні ділянки, складські місця та пустирі, городи, сади, оранжереї тощо. Зазначені об'єкти оподаткування мали знаходитися в містах, посадах і містечках, або у межах заселеної території міських поселень, навіть якщо заселені території виходили за офіційні межі міста та землі відведені для поселення.

Таке складне законодавче визначення місця знаходження нерухомого майна, що підлягало оподаткуванню державним податком, ускладнювало фактичне визначення об'єктів та суб'єктів цього податку. Адже площа заселення міста (селища), як правило, виходила за межі затвердженого плану цих населених пунктів. А тому податні інспектори повинні були проводити обстеження окраїн міських поселень, співставляти їх із схематичними планами міст, описувати ситуацію у пояснювальних записках та подавати матеріали до казенної палати, яка, узагальнивши їх, передавала на розгляд губернському (областному) присутствію для прийняття відповідних рішень⁴. Крім того, неоднозначне трактування терміну «селитебна площа городських поселень» («Селитебна площа» – площа заселення – С. О.) та суб'єктивний підхід до його визначення фіскальними органами породжували конфлікт інтересів з Міськими управами та платниками податків, які зверталися до Міністерства фінансів зі скаргами на постанови губернського по податку на нерухоме майно присутствія. Так, у липні 1913 р. Одеській міській управі було надано відповідь на таке звернення «об определении селитебной площади гор. Одессы в части касающейся неправильного по мнению городской управы, включения в селитебную площадь г. Одессы недвижимых имуществ, собственно городу принадлежащих»⁵.

Імперський законодавець звільняв від сплати цього податку декілька категорій нерухомого майна, зокрема те, що утримувалося виключно за рахунок державного казначейства; те, що належало земству, містам, установам та організаціям, благодійним та освітнім закладам; майно здавалося в оренду вищезазначеними установами та не приносило доходу; майно, яке віддане

в безкоштовне користування благодійним і навчальним громадським організаціям; малодохідне майно, з якого приходилося менше 25 копійок податку в рік; майно государя імператора; майно членів імператорського двору; майно, що знаходилося у віданні Кабінету його імператорської величності; службові приміщення головного управління уділів, удільних округів та управлінь; землі казенних залізничних доріг, а також будівель і споруд для потреб залізничного відомства. Окремим законом, в пам'ять про героїчну славу оборони міста Севастополя у Кримській війні, було безстроково звільнено від податку на нерухоме майно місто Севастополь⁶.

Пізніше, майже перед Першою світовою війною, Законом «Об освобождении некоторых имуществ от обложения государственным налогом с недвижимых имуществ в городах, посадах и местечках, за исключением посадов губерний царства Польского, и об установлении размера и распределения поступлений от налога»⁷, опублікованого 4 січня 1914 року, було підвищено межу малодохідності майна, з якого не стягувався податок. Малодохідним майном вважалася нерухомість, з якої приходилося нарахованого податку не більше 2-х рублів, тоді як раніше не брався нарахований податок лише до 25 коп. Такі зміни сприяли зменшенню кількості платників податків, особливо бідних містян власників старого нерухомого майна.

Департамент окладних зборів Міністерства фінансів звертав увагу на те, що якщо у власності міста знаходилося нерухоме майно, яке здавалося в оренду і відповідно приносило дохід, або використовувалося з комерційною метою, то воно підлягало оподаткуванню державним податком з нерухомого майна на загальних підставах⁸.

Кожні п'ять років проводився повний перепис усього нерухомого майна та його власників з метою визначення його чистої дохідності. При обрахунку середньої чистої дохідності нерухомого майна необхідно було визначити середню валову дохідність та зменшити її на витрати по утриманню цього майна. Для цього губернським присутством по податку на нерухоме майно розрахунково визначалися відсотки в залежності від розряду по валової дохідності та типу нерухомого майна (кам'яне, дерев'яне, змішана забудова), та виду (житло, промислова чи торгівельно-промислова нерухомість, складські приміщення, сади, городи, незабудовані ділянки та ін.)⁹. Податок на нерухоме майно стягувався в у відсотковому відношенні до середньої чистої дохідності майна в розмірі 6%.

Кожен власник нерухомого майна не пізніше 1 січня поточного року, в якому проводився перепис, зобов'язувався надавати до міського з податків присутствія заяву за встановленою формою. У цій заяві зазначалася детальна інформація про будівлі та земельні ділянки, що перебували у власності, та інформація про наймані плати за декілька останніх років. Бланки відповідних заяв розсилалися власникам нерухомого майна безкоштовно. За порушення встановленого строку подачі заяви передбачалася відповідальність у вигляді штрафу в розмірі до 50 руб. Враховуючи те, що для людей це нововведення було незвичним, а для деяких малограмотних навіть складним «и может представить на первых порах известные затруднения, в особенности для владельцев мелких недвижимостей, не всегда обладающих необходимой для сего опытность... в виду новизны его и в целях приурочения населения к подаче наиболее обстоятельных заявлений, существенно облегчающих и упрощающих задачу органов податного надзора. Применение на первых порах при введении нового закона к владельцам недвижимых имуществ карательных мер за несвоевременное доставление сведений об их имуществе представлялось бы нежелательным, за исключением, случаев прямого и умышленного уклонения от исполнения нового требования закона»¹⁰. У подальшому «податным инспекторам предстоит... собирать сведения для выяснения ценности и доходности городских недвижимых имуществ, для проверки подаваемых владельцами заявлений об их имуществе, в том числе и данные об оценке недвижимых имуществ, принятых на страх в частных страховых компаниях»¹¹.

Повідомлення про розмір нарахованого окладу податку міським з податків присутством надсилалося кожному платникові податків через поліцію. В ньому вказувався валовий дохід майна, розмір вирахувань на витрати та строки подання заперечень. Така розсилка повідомлень завершувалася до першого вересня. Протягом місяця від встановленого граничного терміну платники податку мали можливість подавати свої заперечення та скарги до міського з податків присутствія. Такі заперечення розглядалися протягом місяця з дня їх отримання. У випадку, якщо платника податків не задовольняв розгляд скарги на рівні міського з податків

присутствія, то він мав право звернутися з повторною скаргою спочатку до губернського з податків присутствія, а потім і до Правлячого сенату.

Аналіз скарг громадян свідчить про те, що біля 85% скарг, які подавалися до міських з державного податку з нерухомого майна присутствій, стосувалися клопотань про зменшення суми податку у зв'язку з неправильним обрахуванням розміру доходності нерухомого майна¹², інша частина заяв стосувалася прохань про звільнення від оподаткування через аварійність та старезність нерухомості¹³ або через скрутне фінансове становище власників будівель (старики, вдови)¹⁴.

Загальний список платників податків за видами нерухомого майна з визначеною сумою окладу податку передавався міським з податків присутствієм до казначейства у строки до 1 грудня року, що передував новому п'ятирічному періодові. У свою чергу, казначейство на підставі таких відомостей формувало щорічні окладні листи із зазначенням в них окладів податку, суми недоїмки та пені, що нараховувалася по кожному виді нерухомого майна. Зазначені окладні листи направлялися платникам податків через місцеву поліцію або через міських збирачів податків не пізніше 1 лютого поточного року. Платники податків сплачували зазначений податок міським збирачам або безпосередньо в каси місцевого казначейства чи міського управління рівними частинами у два терміни: за першу половину року – до 30 червня, за другу – до 31 грудня.

Після вступу Російської імперії у Першу світову війну, вже у жовтні 1914 р., було прийнято ряд змін до податкового законодавства, якими вводилися нові податки та підвищувалися ставки вже існуючих податків. Останнє повною мірою стосувалося державного податку з нерухомого майна. Так, 4 жовтня 1914 р. було прийнято Закон «О повышении ставок некоторых видов существующего обложения и о введении новых налогов»¹⁵, за яким з 1915 р. ставку державного податку з нерухомого майна в містах посадах і містечках, було збільшено з 6% до 8%. При цьому таке збільшення ставки планувалося лише на один рік. У газеті «Голос юга»¹⁶ автор статті «Временные налоги» з надією зарахував цей податок до переліку тимчасових податків. Насправді, термін дії цього Закону був невизначеним. Тяготи війни, які супроводжувалися підвищенням ставок податків погіршували платоспроможність платників податків, спричиняли ріст недоїмок. Мобілізація працездатного населення змушувала підприємців закривати бізнес, але при цьому податок з комерційної нерухомості необхідно було платити. Так, наприклад, 24.02.1916 р. до Єлисаветградської Земської управи надійшла заява (прохання) від Федора Чорного, щодо звільнення майна (лавки) у зв'язку з мобілізацією. У заяві прохач зазначав, що він «записанный в нижний чин призванный по мобилизации 18 июня 1914 г. и сего времени прекращена торговля, помещение бывшее под лавкою оной пустое»¹⁷, а тому просив скасувати нараховані суми податку за цей період. На цю заяву Земська управа відповіла, що майно Ф. Чорного: «не может быть освобождено от обложения земскими сборами, т.к. земскому обложению подлежат имущества не только фактически приносящих доход, но и способные /пустующие/ приносить таковой и потому сборы и недоимка подлежат взысканию»¹⁸.

Впродовж 1915 р. тривала переписка відставного унтер-офіцера Т. Криворотенка з Єлисаветградською повітовою управою, щодо скасування нарахованих сум податків на його нерухоме майно. Він заявляв, що будучи учасником Російсько-Турецької війни, мав пільгу згідно із законодавством – «что все нижние чины, поступившие на военную службу по рекрутскому набору, освобождаются от всех платежей и земских сборов...»¹⁹. Повторні заяви надсилалися у квітні 1915 р., у серпні 1915 р.²⁰, на які було надано відповідь про те, що звільнення житлового будинку «не может быть удовлетворено, так как таковой не связан ни с земледельческим ни с иным промыслом, в котором был бы оценен»²¹.

Зверталися до податних інспекторів і члени сімей мобілізованих. Так, наприклад, єлисаветградка Марія Фросиняк у зверненні до податного інспектора (14.11.1917 р.) наголошувала про своє скрутне становище: «в виду крайней моей материальной необеспеченности, нахождения моего мужа в действующей армии прошу Вас М. Г., освободить меня от уплаты налога с городских недвижимых имуществ. Числещегося за мужем моим С. И. Фросиняк, или отстрочить уплату до возвращения мужа»²².

Слід відмітити, що державний податок з нерухомого майна завжди на 100% зараховувався до державного бюджету. Починаючи з 1914 р. законодавчо було закріплено розподіл сум цього

податку між державним бюджетом і бюджетом міських поселень за місцезнаходженням нерухомості. Так, зокрема, у 1914 р. – 5/6 від суми надходжень спрямовувалося до державного бюджету, а 1/6 до міського бюджету²³, а з 1915 р. – 7/8 до державного бюджету лише 1/8 до міського бюджету²⁴.

Складність обліку сплачених сум та розподіл їх мав на практиці певні труднощі, особливо із нерухомим майном у вигляді земельних ділянок, які знаходилися на межі міста і повіту, адже в Казенну палату сплачувалася загальна сума державного податку. У свою чергу, Казенна палата зверталася до податних інспекторів з проханням надавати їй відповідні форми списків, які б давали можливість визначити суму надходжень податків, з яких необхідно відрахувати частину в дохід міського поселення, а з яких до повітового земства²⁵.

Звичайно, збільшення податку на нерухомість сприяло збільшенню вартості квартирної плати. Це питання було доволі актуальним, адже на початку ХХ століття значного поширення набуло будівництво багатопверхових житлових будинків – так званих «прибуткових будинків». Зазначені прибуткові будинки будувалися у великих містах (Києві, Одесі, Харкові та ін.) з метою подальшої здачі в оренду, чим домовласник забезпечував собі стабільні прибутки. Тобто, здача в оренду (суборенду) нерухомого майна була одним із видів підприємницької діяльності. Так, «в Одессе, например, где аренда жилых домов составляет один из видов промысла, такие случаи весьма не редки. Арендатор снимает у собственника жилой дом, с целым рядом квартир на более или менее продолжительный срок за определённую наёмную плату, неизменную на всё время договорного срока, и с обязанностью нести все по имуществу расходы, и затем эксплуатирует этот дом от себя»²⁶. Такі довгострокові угоди оренди (суборенди) включали в себе і суми податку на нерухоме майно, які мав сплатити орендатор власнику нерухомості, який, у свою чергу, повинен був сплатити їх у бюджет. Таким чином виникла правова підстава перегляду сум орендної плати зазначеної в угодах у бік збільшення і не лише на суму податку.

Фактично деякі члени бюджетної комісії при обговоренні збільшення ставок податку на нерухоме майно передбачали таке подорожчання і навіть висловлювалися про недоцільність такого збільшення. Так, член бюджетної комісії А. І. Шингарьов зазначав: «Домовладельцы, без всякого сомнения, переложат увеличение налога на недвижимости на тех же квартиронанимателей, которые, таким образом, принуждены будут платить налог дважды»²⁷. Як наслідок, збільшення оподаткування нерухомості (а також вплив інфляційних процесів) у скрутний військовий період призвели до неконтрольованого підвищення цін на житлові приміщення, що змусило уряд у серпні 1916 року, прийняти розпорядження «О воспреещении повышать цены на жилья и помещения»²⁸. У цьому розпорядженні уряд обмежив підвищення цін на оренду житлової нерухомості, порівняно з цінами вказаними в договорах 1914 р., приростом лише на 10%. Дозволялося збільшення орендної квартирної плати лише за обов'язковими складовими елементами орендної плати, тобто пропорційно подорожчання палива, платні двірникам, швейцарам чи вартості додаткових послуг, передбачених угодою оренди. Таке державне регулювання цін орендної плати передбачалося протягом трьох років.

Важливу роль в адмініструванні державного податку на нерухоме майно відіграв інститут податних інспекторів, введений ще у 1885 р. Оскільки податні інспектори перебували у віданні казенних палат, то до їх посадових обов'язків належало сприяння у проведенні заходів по визначенню цінності та дохідності нерухомого майна, що підлягало оподаткуванню державним податком, а також виконання інших обов'язків, які визначалися законодавством²⁹. Враховуючи, що Закон 1910 року вступав у дію з початку 1912 року, для налагодження механізму адміністрування цього податку фактично відводилося 2 роки. За цей період податні інспектори зобов'язані були підготувати базу оподаткування на нових реформованих законодавчих основах та визначитися з колом платників податків. Міністерство фінансів в особі департаменту окладних зборів «циркулярно» забезпечувало керуючих казенними палатами різними листами з рекомендаціями та інструкціями щодо організації податними інспекторами відповідних підготовчих робіт. Перший перепис нерухомого майна проводився на п'ятирічку (на податковий період 1912–1916 рр.) у 1911 році. Другий перепис нерухомого майна (для податкового періоду 1917–1921 рр.), припадав на воєнний 1916 р., який базувався на інвентаризаційних даних 1915 року. Звичайно, з початком війни ціни на орендну плату значно зросли, відповідно валова

дохідність власників нерухомості підвищилася, витрати на утримання також зросли, тому «в основание исчисления доходности не могут быть положены данные за один только 1915 год, а должны быть использованы данные за несколько предшествующих лет, не более однако пяти»³⁰. Департамент окладних зборів Міністерства фінансів у своєму листі від 19 листопада 1915 р., до казенної палати, пропонував для базових розрахунків використовувати дані валової доходності майна за 1913–1915 рр., пояснюючи це тим, що «последние полтора года этого трёхлетия, характеризующиеся значительным поднятием наёмных плат и резким повышением эксплуатационных расходов, едва ли могущих удержаться после войны на столь высоком уровне, несколько умерялись бы данными за полтора года, непосредственно предшествующих началу войны, и потому этот период в среднем и должен быть признан наиболее подходящим для обоснования работ предстоящей переписи»³¹.

Активну участь в інвентаризації оцінки нерухомого майна 1915 р. для нарахування податку на 1916 р. брали рахівники Статистичного відділу, які звіряли відомості записів в окладних книгах та фіксували повідомлення нотаріусів про зміну власників нерухомого майна, при цьому «производили на месте дознания, осмотр и переоценку имуществ. Некоторые имущества, согласно ходатайству владельцев, были соединены в одно, переоценены, а другие переоценены в силу происшедших изменений в их составе, по случаю пожара, пристроек, перестроек и проч. Производя оценку по тем или иным причинам, Статистический Отдел, для выяснения доходности владения, опрашивал владельцев, квартирантов, и на основании их показаний, проверенных средними величинами в отношении окна, комнаты, определёнными для имуществ этого квартала, определял валовую и чистую доходность владения. В результате всего этого по облагаемым имуществам, список коих»³² уточнювався, переглядалася оцінка доходності нерухомості в результаті коригувалася сума податку на 1916 рік.

Таким чином, можемо зробити висновок про те, що саме державний податок на нерухоме майно став однією з перших спроб прибуткового оподаткування в Російській імперії. У державний бюджет податок на нерухоме майно не забезпечував значних надходжень, лише близько 1%, але й ці кошти були необхідні для латання бюджетних «дірок». Зростання видатків на участь Російської імперії у Першій світовій війні змушувало уряд вишукувати додаткові джерела надходжень до бюджету, тож найпростішим способом, на жаль, залишалося підвищення податкових ставок. Зручність, стабільність та універсальність податку на нерухоме майно сприяли тому, що імперський уряд з самого початку війни збільшив ставки оподаткування для міського населення, у тому числі й в Наддніпрянській Україні. Посилення податкового тиску на населення мало негативні економічні та соціальні наслідки.

¹ Орлик С. В. Державний податок на нерухоме майно в Російській імперії (друга половина XIX – початок XX ст.) // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – Вип. 29. – Ч. I – Черкаси, 2011. – С. 126.

² О государственном налоге с недвижимых имуществ в городах, посадах и местечках, за исключением посадов губерний Царства Польского: №33673 от 6 июня 1910 г. // Полное собрание законов Российской империи (далі – ПСЗ). – изд. 3-е. – Т. 30. – От. 1. – СПб., 1913. – С. 694–704.

³ Кирилов А. К. Государственный налог с городской недвижимости в России начала XX века // Финансы – 2004. – № 12. – С. 58–62.

⁴ Державний архів Кіровоградської області (далі – ДАКіО). – Ф. 397. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 27. – 38–40.

⁵ ДАКіО. – Ф. 397. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 122–122зв.

⁶ Об освобождении города Севастополя от взимаемого в государственный доход налога с недвижимых имуществ в городах, посадах и местечках // ПСЗ. – изд. 3-е – Т.10. – От.1. – 2 июня 1890 г. – №6876 – С. 418.

⁷ Об освобождении некоторых имуществ от обложения государственным налогом с недвижимых имуществ в городах, посадах и местечках, за исключением посадов губерний Царства Польского, и об установлении распределения поступлений сего налога: ст. №40 // Собрание узаконений и распоряжений правительства (далі СУ и РП). – №4 от 7 января 1914 г. – Отдел первый – Офиц. изд. – СПб., 1914. – С. 42–43.

⁸ ДАКіО. – Ф. 397. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 91.

⁹ Там само. – Арк. 24зв. – 25, 68–73, 175–167.

¹⁰ Там само. – Арк. 51–51зв.

- ¹¹ Там само. – Арк. 46.
- ¹² Там само. – Ф.22. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1, 3, 4, 7, 13, 14, 30–33, 38, 53, 61, 83, 91; Ф. 78. – Оп. 3. – Спр. 106. – Арк. 30, 46, 61, 66, 68, 72, 74, 82.
- ¹³ ДАКіО. – Ф. 22. – Оп. 1. – Спр.1. – Арк. 54; Ф. 78. – Оп. 3. – Спр. 106. – Арк. 43–45.
- ¹⁴ Там само. – Арк. 5, 30; Ф. 78. – Оп. 3. – Спр.106. – Арк. 36.
- ¹⁵ О повышении ставок некоторых видов существующего обложения и о введении новых налогов: ст. №2870 // СУ и РП. – №308 от 12 ноября 1914 г. – Отд. 1. – Офиц. изд. – СПб., 1914. – С. 4126–4131.
- ¹⁶ Временные налоги – Голос Юга. – 1914. – №276 (13 ноября). – С. 2.
- ¹⁷ ДАКіО. – Ф. 20 – Оп. 1 – Спр. 599. – Арк. 1.
- ¹⁸ Там само. – Арк.2.
- ¹⁹ Там само. – Спр. 510. – Арк.1.
- ²⁰ Там само. – Арк. 7, 15.
- ²¹ Там само. – Арк. 20.
- ²² Там само. – Ф. 396. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 1.
- ²³ О повышении ставок некоторых видов существующего обложения и о введении новых налогов: ст. №2870 // СУ и РП. - №308 от 12 ноября 1914 г. – Отд. 1. – Офиц. изд. – СПб., 1914. – С. 4126.
- ²⁴ Об освобождении некоторых имуществ от обложения государственным налогом с недвижимых имуществ в городах, посадах и местечках, за исключением посадов губерний Царства Польского, и об установлении распределения поступлений сего налога: ст. №40 //СУ и РП. - №4 от 7 января 1914 г. – Отдел первый – Офиц. изд. – СПб., 1914. – С. 42–43.
- ²⁵ ДАКіО. – Ф.397. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 133–133зв.
- ²⁶ Там само. – Арк. 55.
- ²⁷ В бюджетной комиссии Государственной Думы – Русские ведомости. – 1915. – №11 (15 января). – С. 3.
- ²⁸ О воспрещении повышать цены на жилья и помещения: ст. №1863 // Собрание узаконений и распоряжений правительства. – №232 от 31 августа 1916 г. – Отд. 1. – Офиц. изд. – Петроград, 1916. – С. 2311–2314.
- ²⁹ Об учреждении должностей Податных Инспекторов // ПСЗ. – изд. 3-е. – Т. 5. – От. 1. – 30 апреля 1885 г. – №2907 – С. 179–181.
- ³⁰ ДАКіО. – Ф.397. – Оп. 1. - Спр. 7. – Арк. 163–163зв.
- ³¹ Там само. – Арк. 163–163зв.
- ³² Там само. – Арк. 37, 43, 46.

В статье проведен анализ исторического опыта налогообложения государственным налогом с недвижимого имущества в украинских губерниях в начале XX века. Доказано, что усиление налогового давления на население имело негативные экономические и социальные последствия.

Ключевые слова: налогообложение, недвижимое имущество, государственный налог с недвижимого имущества, Российская империя, украинские губернии, Первая мировая война.

The historical experience of immovability with public tax from estate property in the Ukrainian provinces in the beginning of the 20th century is analyzed in the article. It was proved that strengthening of tax pressure on the population had negative economic and social consequences.

Keywords: taxation, immovability, estate property, public tax from estate property, the Russian Empire, the Ukrainian provinces, World War I.